

Fengselsmannens personlige forhold til fangen.

Noen betraktninger knyttet til norsk lov og
norske reglementer.

Av HARTVIG NISSEN
Direktor for Botsfengslet, Oslo.

Dette forhold er i mine øyne et av de viktigste ledd i fangebehandlingen. Den måte som fengselsmannen personlig behandler fangen på, vil nemlig få vesentlig betydning for fangens innstilling ikke bare overfor fengslets funksjonærer, men også overfor fengslet som institusjon og følgelig overfor dets arbeid som samfunnsorgan. Det er langt bedre håp om å løse fengslets oppgaver når fangen innser at hans overordnede — gjennom alle grader — forener den strenge plikt med en verdig, velvillig og hensynsfull opptreden og er besjelet av ønsket om å hjelpe ham gjennom de vanskeligheter som på forskjellig vis møter ham i fengslet, enn når han ledes til å se dem som motstandere og derfor går ut av fengslet med bitterhet i sinnet overfor det samfunn hvis representanter de har vært under hans fengselsopphold. I siste tilfelle er fengslets positive og byggende arbeid forfeilet.

Som bakgrunn for det jeg vil si om fengselsmannens personlige forhold til fangen, vil det da forstås at jeg først går litt inn på hva *fangebehandlingens oppgave* er.

Opgaven er i få ord den å arbeide med fangen på en sådan måte at det fra fengslets side er gjort det som kan gjøres for å bringe ham i rett spor etter løslatelsen og hindre at han forgår sig på ny, altså et arbeid i samfunnsbeskyttelsens interesse. Fengslets oppgave blir således et sosialt gjenreisningsarbeid som alltid har tiden etter løslatelsen for øye.

Landsfengselsreglementets kap. 17 «Almindelige bestemmelser om fangenes behandling» gir i § 1 oppgaven uttrykk i følgende ord: «Ved straffens fullbyrdelse iakttas at fangene ikke alene underkastes det foreskrevne straffeonde, men også at det mest mulig virkes til deres forbedring. Navnlig skal der med hensyn til unge fanger legges særlig vekt på den oppdragende side av behandlingen». De samme grunntanker har fått uttrykk i de tilsvarende bestemmelser om fullbyrdelsen av fengselsstraff i krets- og hjelpfengslene og av tvangsarbeid, om enn ordene er avpasset etter lokalfengslenes særlige forhold og etter tvangsarbeidshusenes særlige oppgaver.

Reglementet stiller først det krav at fangene underkastes det foreskrevne straffeonde. Hva er så straffeondet? Jo, det er frihetsberøvelsen med alle de savn som nødvendig følger av den, og med alle de bånd som lov og reglement legger på fangen. Det er dette som menes med straffeondet. Men enhver fengselsmann med noen erfaring vet at i svært mange tilfelle er dette onde tross alt allikevel et langt mindre onde enn de sosiale følger av straffen som dommen ikke tilsikter. Vi får se hva straffen ødelegger, helt utenfor straffens formål. Vi får et levende inntrykk av den økonomiske elendighet som straffen så sorgelig ofte velter inn over fangens kone og barn, den spott og uvilje som så ofte møter dem fra hjerteløse mennesker, og hvorledes fangens muligheter for å arbeide seg oppover igjen etter løslatelsen er ødelagt, således at han, tross han har sont sin straff og således skulle ha gjort opp med samfunnet, alltid forfølges av dette at han er en merket mann. Det er desverre ofte meget sant i det som så mange fanger og løslatte har sagt meg, at det først er ved løslatingen at straffen begynner for alvor. Dette må nødvendigvis øve innflytelse på en forståelsesfull fengselsmanns opptreden overfor fangen. Det er ikke utslag av sentimentalitet, men av sunn humanitet, om en fengselsmann har medfølelse med fangen som lider under de økonomiske og sosiale

følger for ham og hans, som ligger utenfor straffens oyemed. Reglementets neste krav er at det mest mulig virkes til fangens forbedring. Nå er det jo så at det kommer inn en del fanger, som strengt tatt ikke behøver å påvirkes i den retning. De vil i et hvert fall ikke forgå sig på ny. Men den største del av fangene trenger en god oppdragende påvirkning for fremtidig å holde seg borte fra nye forbrytelser. Og her stilles det store krav til hver enkelt fengselsmann i hans forhold til fangen. Det samme gjelder — om mulig ennå sterkere — det skjerpede krav om at det navnlig med hensyn til unge fanger skal legges særlig vekt på den oppdragende side av behandlingen. Vi ser at reglementet sterkt holder de pedagogiske oppgaver frem som et hovedformål for behandlingen av både unge og eldre fanger.

Fangebehandlingsopp-gaver løses gjennom et *samspill av mange krefter*. Jeg nevner sådant som fangenes arbeid, gudstjenestene og prestens øvrige gjerning, skoleundervisningen, foredragene, selvstudiene og annen lesning, fritidsbeskjeftigelser av annen art, mentalhygiene, legebehandling og tannpleie, gymnastikken og marsjen, de skjønhetsinntrykk som gis av og til gjennom sang, musikk og blomster, den forskjelligartede hjelp til fangene ved løslatelsen, ofte støtte av familiene i en eller annen form, gjennomføring av renslighet, orden og disiplin, — alt oppgaver som virker sammen mot det felles mål både å bringe fangene til forståelse av sine samfunnsplikter og å la ham gå ut av fengslet ikke bare med gode forsetter, men sjelelig og legemlig best mulig rustet for å gjennomføre disse forsetter og ta opp igjen livskampen, som for ham så ofte er tungere enn for de fleste andre mennesker. Det felles mål krever intimt *samarbeid* mellom fengslets organer og forutsetter at dets tjenestemenn arbeider i samklang med hverandre, således som reglementets kap. 6 § 3 likefrem sier.

I noye sammenheng med det som her er sagt om fan-

gebehandlings oppgaver, står reglementets bestemmelser om *fengselsmannens personlige forhold til fangen*.

Det heter i landsfengselsreglementets kap. 6 »Almindelige forskrifter for tjenestemennene« § 7 at de skal iakttå en sømmelig og anstendig oppførsel, avholde seg fra høyroset og lidenskapelig tale og lettferdig snakk og ikke sverge eller banne. De må aldri, når fanger er til stede, avgjøre tvistigheter eller tale om ting som ikke bør komme til fangenes kunnskap. De skal i det hele søke å opptre således at de kan være fangene til et godt eksempel. Videre heter det i § 8 bl. a. at i sitt forhold til fangene skal de opptre rolig, rettferdig og velvillig, men samtidig alvorlig og bestemt. De skal ikke innlate seg i unyttige samtaler med fangene og må aldri bruke skjeldsord eller ukvemsord mot noen fange. Fra kap. 17 § 2 hentes følgende ord: Fangene skal behandles rettferdig og velvillig, men samtidig med alvor og bestemthet. Ved behandlingen skal bl. a. tas hensyn til deres individualitet, deres alder og kjønn, ånds- og legemstilstand, dannelse og stilling. Lider en fange under mangelfull utvikling av sjelsevne eller svekkelse eller sykkelig forstyrrelse av disse, tas dette i særlig betraktning. Vilkårlig begunstigelse av enkelt fange må omhyggelig unngås. Vi ser at reglementet gir klart uttrykk for en individualiserende fangebehandling. Tilsvarende bestemmelser finnes i reglementene for krets- og hjelpefengslene og for tvangsarbeidshusene.

Det som her er gjengitt fra reglementet, skal jeg så fylle ut med en nærmere omtale av forskjellige ledd i fengselsmannens forhold til fangen.

Jeg innleder med noen ord fra den innstilling som i 1933 ble avgitt av *Akershuskommisjonen*, som jeg var medlem av:

»Det er overfor de irritable, de vanskelige og tildels likefrem farlige mennesker at en fengselsmanns evne til å behandle fanger skal stå sin prøve. Her gjelder det mere enn noensinne å opptre fast og bestemt, men på samme

tid rolig og behersket, aldri bli hissig, eller på annen måte forløpe seg, være oppmerksom på hva bare et blick eller et tonfall har å si, aldri spotte eller håne fangene eller på annen måte virke utfordrende. Om enn fangen er en ufri mann og således på en viss måte vergeløs, krever dog hans menneskeverd at han ikke tråkkes på. En må strekke sin tålmodighet langt, forklare fangene sine grunner for å treffe avgjørelser som ikke faller sammen med deres ønske. Ens personlige opptreden overfor fangene har i det hele overordentlig meget å si, den er et kjernepunkt i fangebehandlingen. Den må være preget av høflighet, verdighet og alvor, men også av hjelpsomhet og vennlighet. Men samtidig må en vokte seg vel for å la vennligheten gå over til gemyttlighet. I det hele må en aldri stille seg slik at man nedbryter den respekt som fangene må og skal vise en. Det gjelder å skape et tillitsforhold mellom fangene og funksjonærene. Enhver fengselsmann må være sig bevisst at han i behandlingen av fangene har et stort ansvar både overfor fangene selv og overfor det samfunn som de før eller senere skal tilbake til. Det må derfor gjøres det som kan gjøres for at fangene kan vende tilbake til det frie liv, ikke som bitre samfunnsfiender, men med et sterkt ønske om å innordne seg under loven. Og en ting til: Det har så meget å si at fangene ved innsettelsen i fengslet blir mottatt på den rette måte. Dette første inntrykk kan bli bestemmende for fangens fremtidige forhold i fengslet. Det må kort og godt være et ufravikelig krav til en fengselsmann at hans behandling av fangene er kultivert, at den ligger på et høyt plan«.

Og Fengselsreformkomiteen skrev i 1930, ut fra den rike psykologiske og pedagogiske erfaring som dens medlemmer hadde vunnet under mange års fengselsarbeid, de meget treffende ord at »fangene styres lettere ved håpet enn ved frykten«.

De menn og kvinner som knyttes til fangebehandlingen,

kommer i større eller mindre grad bort i de mest forskjelligartede forhold. Behandlingen av disse mange spørsmål kan bringe dem opp i konflikten mellom fangens interesser og samfunnets interesser. Det gjelder da aldri å tape av syne at en plikter å la hensynet til samfunnsbeskyttelsen gå foran alt annet, hvor hårdt dette enn menneskelig sett kan være overfor den enkelte fange og dem som er avhengig av ham.

Vi må huske på at hvor gode lovene og reglementene enn er, kommer de til kort, hvis fengslets tjenestemenn ikke formår å håndheve dem på rette måte og behandle fangene i den ånd som preger loven og reglementet.

Etter disse alminnelige bemerkninger går jeg over til å nevne noen særlige forhold.

Det heter, så vi, i reglementets kap. 6 § 7 at tjenestemennene aldri i fangers nærvær bør tale om ting som ikke bør komme til deres kunnskap. Herav følger naturligvis også at ingen på tomannshånd må snakke med fangen om slike ting. Etter reglementets kap. 6 § 8 skal ingen tjenestemann innlate seg i unyttige samtaler med fangene. Det følger herav at det er forbudt å tale med fangene om politiske emner.

Det står for meg så at alle som har en oppdragergjerning å øve, uavbrutt må ha *eksemplets makt* for øye. Krever vi av fangene høflighet, ordenssans, nøyaktighet, flid og arbeidssomhet, må vi selv opptre høflig overfor fangene, ikke bare kreve at fangene skal holde orden i cellen og være ordentlig i sin påkledning, men vise at vi stiller minst like strenge krav til orden i vårt eget arbeid og til vår egen påkledning og vårt utseende i det hele, vi må selv være nøyaktige og punktlige, flittige og arbeidssomme. I det øyeblikk fangen kan slenge oss i nesen at du lever jo ikke etter disse krav selv, da er vår autoritet tapt og vår gjerning undergravd. Jeg legger stor vekt på en *høflig optreden* overfor fangene. Men det må være en *verdlig* høflighet, preget av *alvor*. Man må ikke glemme at man

er og skal være fangens foresatte, riktignok en vennlig, hjelpsom og forståelsesfull foresatt, men dog den som fangen skal vise respekt. Enhver form av kameratskab og gemyttlighet for ikke å tale om det man kaller »gemeinslighet« må man derfor vokte seg vel for. Viser man fangene høflighet på den rette måte, blir man også møtt med høflighet. Den får ikke alltid et nettopp sirlig eller belevent uttrykk. Men den vil være ærlig ment. Og det er det viktigste.

Det hører med til høflig optreden at vi *tar luen av* når vi går inn til fangen på hans celle. Likeså at vi ikke går inn til fangen, når vi ser at han bruker klosettet.

Kravene til *orden og renslighet* kan ikke stilles store nok. Det er av oppdragende betydning at fangen ser at der i fengslet hersker den nøyaktigste orden og presisjon og den omhyggeligste renslighet. Alt skal være rent og skinnende blankt. Det henger sammen hermed at ikke bare cellene, men også alle ganger og korridorer bør være malt i lyse og vakre farger.

Vi må søke å *venne* fangene ikke alene til orden og renslighet, men også til *regelmessighet* og *nøyaktighet*. Og vi må søke å *vekke arbeidslyst og arbeidsglede* hos fanger som mangler den.

I vårt forhold til fangene må vi ikke glemme at de er her til avsoning av straff. Herav følger ganske instinktivt at selv om vi i mange tilfeller kan ha ondt av fangen, fordi han lider under fengselstrykket eller under den knugende følelse av ulykken som han har veltet inn over foreldre eller over kone og barn, så må vi ikke »dulle« med ham, ikke henfalle til noen som helst sentimentalitet eller falsk forbrytervennlighet. Men en annen sak er det at det hører med til våre viktigste oppgaver å yte ham den hjelp vi formår til å holde hans mot oppe under straffetiden og hjelpe ham til å få ordnet forskjellige spørsmål som det er av betydning for ham å få løst, hva enten det gjelder hans families velferd, mens han er i fengslet, eller

hans egen fremtid etter løslatelsen. Sådant bistand er både et nødvendig ledd i vårt arbeid for å løse fengslets oppgave og som nevnt utslag av sunn menneskelig følelse. Vi må under våre samtaler med fangene være meget *tålmodige*. Vår tid kan være knapp, men vi må tåle oss i det lengste, høre på dem uten å vise utålmodighet, heller da likefremt avbryte og si at vi får fortsette senere — men naturligvis kan det være tilfelle hvor vi rolig får si dem at de må ikke oppta tiden med dette. Vi må om nødvendig tilrettevise dem, sette dem på plass, om de forløper seg. Det kan være ganske nødvendig å opptre med stor myndighet, uttale seg skarpt og meget bestemt. Men vi må aldri spotte dem, ikke gjøre narr av dem. Husk på at fangen på en viss måte er vergeløs. Han kan ikke ta igjen som en fri mann. Det må ives *kritikk* mot fangens arbeid, han må gis veiledning, på en rolig og vennlig måte. Men *glem ikke oppmuntringen!* Fangen må få et *anerkjennende og rosende ord* når det er på sin plass, f. eks. om hans flid, gode vilje, omhyggelighet, dyktighet, »det er bra, det der!» Men anerkjendelsen må ikke overdrives, således at fangen får en falsk forestilling om egen dyktighet, for store tanker om seg selv. Vi må i det hele aldri forløpe oss, men vokte nøye på våre ord. Tenk på hva bare et tonefall kan ha å bety! Fremfor alt må vi nøye velge våre ord og den måte vi fremfører dem på, når vi bringer ham et avslag på et andragende han har satt sitt håp til, eller annen jobbspøst. Vi må aldri love mere enn vi kan holde. Selv er jeg ytterst varsom med å love noe. Et halvt løfte blir så lett oppfattet som et helt. For tydelighets skyld legger jeg som oftest til: »Husk nå på at jeg intet har lovet Dem!» Selv om jeg finner å kunne love noe, så unnlater jeg det ofte, da det jo kunne komme noe i veien som hindret meg i å holde løftet. Jeg vil her føye til, at har en fange bedt om å få snakke med oss, bør vi så vidt mulig la ham få anledning til det samme dag. Etterlatenhet i dette stykke virker uheldig.

Forstår fangen at der bak tjenestemannens kjølige tilbakeholdenhet slår et varmt hjerte, og erfarer han at denne mann som er så varsom i sine ord og så forsiktig i sine løfter, er en mann som står ved hva han har sagt, og som fangen derfor helt ut kan *stole på*, da er vi kommet langt i behandlingen av ham. Da har vi lagt grunnlaget for det *tillitsforhold* som er så helt nødvendig i forholdet mellom fangene og oss, og som fra fengslets side får sitt høyeste uttrykk, når fangen tas ut under så frie forhold at han blir avkrevet sitt *aresord* på ikke å rømme og på i det hele å oppføre seg ordentlig på alle måter.

Fangens *første inntrykk* av fengslets tjenestemenn og av deres opptreden vil ofte være bestemmende for hans senere forhold i fengslet. Allerede gjennom sin fremstilling for inspektoren og sin badning og omkleddning hos mottagelsesbetjenten vil han ha fått inntrykk av streng korrekthet, orden og renslighet. Men den første nærmere instruksjon som fange får han av vaktmesteren på mottagelsescellen. Denne instruksjon ligger det stor vekt på, den er av grunnleggende betydning for fangens liv i fengslet. Det ligger et stort ansvar på vaktmesterne her. Det ligger stor vekt på at veiledningen er uttømmende, og at den fremføres på den rette måte.

Det første inntrykks betydning har jeg stadig for øye, når jeg avlegger mitt første besøk hos den nykomne fange.

Jeg velger da mine ord omhyggelig og søker å forme dem slik at derved er forholdet mellom fangen og mig innstillet for fremtiden. Jeg oppfordrer dem samtidig til å gjøre seg tiden i fengslet så nyttig som mulig. Jeg ber dem søke å lære mest mulig, ikke bare i det arbeid de får, men også på annen måte, særlig da gjennom bøker, idet jeg sier dem at er det noe fag eller noe emne som de har interesse av å sette seg nærmere inn i, så kan de få låne bøker i det øyemed utenom de ukentlige underholdningsbøker.

Det sier seg selv at det i et fengsel må stilles strenge

krav til god *disiplin*. Det er nødvendig at fangene retter seg etter reglementet, er lydige mot de pålegg de får av sine overordnede og i det hele oppfører sig ordentlig på alle måter. Slappes det på kravene i dette stykke, bidrar en til å rive ned det som fengslet har villet bygge opp gjennom alle de virkemidler som er nevnt i det foregående. Alle fengslets tjenestemenn må derfor, enhver på sitt område hjelpe til å holde disiplin blant fangene. Dette å holde disiplin oppfattes så rent forskjellig. Det er en meget almindelig oppfatning at disiplinen i et fengsel krever sterke ord, mange og hårde refselsler, kommando i øst og vest. Det er ikke riktig. Disiplinen i et fengsel er best når fangene gjør sine plikter og oppfører seg ordentlig, fordi de gjennom sine overordnedes opptreden forstår at også de selv *bør* gjøre sin plikt og *bør* oppføre seg ordentlig. Vi skal her huske på den umåtelige og disiplinerende makt som mennesket har i *øynene* og i *smilet*.

Men selvfølgelig hender det dog at det blir nødvendig å gripe til advarsler eller refselsler.

Ved behandlingen av disiplinærsakene vil det som regel være riktig å foreta nærmere undersøkelser før fangen kalles inn til forhør. Jeg pleier derfor å gjennomgå rapporten med den tjenestemann som har skrevet den, både for å sikre mig mot misforståelser og for om mulig å få ytterligere opplysninger. Det er nemlig aldeles nødvendig å handle helt ut *rettferdig* i disse saker, — urettferdighet er en av de største feil en fengselsmann kan gjøre seg skyldig i. Det blir også ofte nødvendig å tale med legen før jeg avgjør disiplinærsaker, for å høre hans mening om hvilken forføyning bør treffes. Erfaring viser nemlig at det mest er fanger som er svakt utstyrt i mental henseende, som gjør seg skyldig i forseelser, iallfall i grovere disiplinærbrudd.
